

Biernat, Andrzej

"Ideologia pozytywizmu galicyjskiego
1864-1881", Halina
Kozłowska-Sabatowska, Wrocław [etc.]
1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 70/3, 600-601

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Emanuel Halicz, *Danish neutrality during the Crimean War (1853—1856). Denmark between the Hammer and the Anvil*, Odense University Press, Odense 1977, s. 247.

Książka (tłumaczona *nota bene* z języka polskiego) ma charakter klasycznego studium z zakresu historii dyplomacji. Bazę źródłową stanowi korespondencja dyplomatyczna, zaczerpnięta z archiwów duńskich, francuskich, angielskich i niemieckich. Wykorzystano także wydawnictwa źródłowe tejże korespondencji oraz najważniejsze czasopisma duńskie, niemieckie, francuskie i angielskie z lat 1853—1856.

Efektowny podtytuł wydaje się nieco przesadny. Jak pisze autor, jednym z czynników kształtujących ówczesną politykę zagraniczną Danii były co prawda związki dynastyczne z Rosją i prorosyjskie sympatie duńskich konserwatystów. Od wschodu jednak nie groziło poważniejsze niebezpieczeństwo, natomiast jednoznaczne zaangażowanie się po stronie Petersburga oznaczałoby z pewnością inwazję mocarstw zachodnich. „Młot” i „kowadło” nie były zatem porównywalne. Polityka ścisłej neutralności była, jak uważano dosyć powszechnie, wyjściem najbardziej zgodnym z duńskimi interesami, niezależnie od sympatii i antypatii poszczególnych kręgów opinii publicznej, o których wspomina autor. Skądinąd stanowisko takie sprawiło, że Dania przeżyła w latach wojny krymskiej okres względnej *prosperity* (co Halicz zgodnie z założeniami książki zaledwie zaznacza). Odegrała też pewną rolę w zakresie spraw humanitarnych (pośrednictwo w wymianie jeńców itp.). Z drugiej jednak strony dalekosiężne efekty takiej postawy obróciły się przeciwko niej. W następnym okresie nie mogła liczyć na poparcie osłabionej i zajętej swoimi sprawami Rosji, ani na względy Francji i Anglii; stało się to przyczyną faktycznej izolacji w 1864 r. Opinia, że neutralność w czasie wojny krymskiej na dłuższą metę doprowadziła do osłabienia międzynarodowej pozycji Danii jest jedną z głównych tez autora.

A. S.

Halina Kozłowska-Sabatowska, *Ideologia pozytywizmu galicyjskiego 1864—1881*, Polska Akademia Nauk—Oddział w Krakowie. Prace Komisji Nauk Historycznych nr 43, Zakład Narodowy im. Ossolińskich—Wydawnictwo, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978, s. 188.

Pozytywizmowi w Galicji, mniej wpływowemu i nie obfitującemu w znaczące nazwiska w porównaniu z warszawskim nie poświęcano dotąd zbyt wiele uwagi. Natomiast wypowiedzi na jego temat (nawet te nowsze) nie zawsze były oparte o znajomość źródeł, często uproszczone i nieścisłe. Celem pracy było więc przebadanie odmiany tego ogólnopolskiego prądu poza Królestwem.

W oparciu o dwa kryteria: aprobaty dla filozofii pozytywnej i akceptacji programu pracy organicznej autorka przeprowadziła rekonstrukcję galicyjskiego „obozu młodych” ukazując jego rozbitcie na dwa ośrodki: lwowski i krakowski. Następnie biorąc za podstawę daty ukazywania się najbardziej reprezentatywnych dla tej grupy czasopism dokonała periodyzacji pozytywizmu galicyjskiego na trzy etapy: pierwszy związany z „Dziennikiem Literackim” — do końca lat sześćdziesiątych, drugi z „Krajem” (1869—1874), trzeci z „Tygodnikiem Literackim, Artystycznym, Naukowym i Społecznym” (1874—1881).

W każdym z tych okresów na łamach wymienionych czasopism ujawniał się specyficzny stosunek do filozofii pozytywnej, do przeszłości narodowej, do innych ugrupowań ideowych a także następowało bliższe sprecyzowanie zadań pracy organicznej. W celu wykrycia specyfiki tego prądu główne cechy pozytywizmu w Galicji porównane zostały z założeniami pozytywizmu warszawskiego.

Praca, mająca charakter studium z zakresu historii myśli społecznej, oparta jest głównie na analizie wypowiedzi prasowych i publicystycznych; wykorzystano również pamiętniki i co warte podkreślenia epistolografię, zwłaszcza niedrukowaną.

A. B.

Nikołaj Cimbajew, *I. S. Aksakow w obszczestwieńskiej żizni porieformiennoj Rossii*, Izdatielstwo Moskowskogo Uniwiersitietia, Moskwa 1978, s. 263.

Tematem książki są poglądy i działalność jednego z najwybitniejszych przedstawicieli rosyjskiego słowianofilstwa. Wywierając znaczny wpływ na rosyjską myśl polityczną od początku lat 50-tych do połowy lat 80-tych XIX w., Iwan Aksakow próbował przystosowywać klasyczne koncepcje słowianofilskie do zmieniających się warunków. Zbliżał się przy tym do pozycji liberałów; poparł np. tak jak i oni program reform Aleksandra II, wierząc iż pomimo ich przeprowadzenia Rosja zdoła uniknąć kapitalistycznej drogi rozwoju. Również i później w jego ideologii brak idealizacji samowładztwa, charakterystycznej dla oficjalnego słowianofilstwa. Co więcej w refleksji teoretycznej Aksakowa większą rolę odegrała kategoria „społeczeństwa” niż „narodu”. Rzecz inna, iż rozumiał pod pierwszym z tych terminów świadome swojej misji koła rosyjskiej inteligencji.

W latach 70-tych, m.in. pod wpływem słabego rezonansu swoich koncepcji, Aksakow skłaniał się ku konserwatyzmowi. Duże znaczenie miała jego działalność w okresie kryzysu bałkańskiego, kiedy to ostrymi wystąpieniami w obronie narodów południowosłowiańskich przygotowywał obiektywnie grunt dla wojny rosyjsko-tureckiej. Oceniając jego ówczesne poczynania polityczne autor zarzuca mu brak realizmu i nieodpowiedzialność (s. 258).

Od całego tekstu książki wyraźnie odbiegają rozdziały drugi i trzeci. Jest to historia dwóch kolejnych czasopism Aksakowa z lat 1861—1868 („Dzień” i „Moskwa”); autor omawia zabiegi i kłopoty związane z ich redagowaniem, kontakty z cenzurą, kwestie ekonomiczne i personalne. Wyjątkiem są strony poświęcone stosunkowi słowianofilów do sprawy polskiej, szczególnie zaś do powstania styczniowego (s. 108—113). Wykorzystując bogatą korespondencję Aksakowa i jego sojuszników ideowych (m.in. z zespołów Czyżowa, Czerkaskiego, Samarinów i Aksakowów, przechowywanych w Bibliotece im. Lenina w Moskwie i w dziale rękopisów Instytutu Literatury Rosyjskiej), Cimbajew ukazuje częściowe załamanie się koncepcji teoretycznych w zetknięciu z praktyką. Aksakow głosił w zasadzie teorię, iż Polsce należy pozostawić prawo do samostanowienia, bowiem prawidłowości wewnętrznego rozwoju i tak skłonią ją w bliższej czy dalszej przyszłości ku Rosji. W latach 1863—1864 uległ na pewien czas fali szowinizmu. Powstanie styczniowe stało się zresztą główną przyczyną rozłamu wśród słowianofilów: część z nich (ks. Czerkaski, Samarin) wzięła udział w represjach popowstaniowych i współtworzyła politykę rusyfikacji. Inni, jak W. Jelagin i F. Czyżow, potępiali taką postawę. Sam Aksakow, zajmujący początkowo kompromisowe stanowisko, przychylił się następnie do tych ostatnich.

Książka Cymbajewa wykorzystuje ogromną spuściznę rękopiśmienną słowianofilów i ich korespondentów. Autor starannie analizuje wypowiedzi publicystyczne i zestawia je z tekstami nie przeznaczonymi do druku. Bardzo rzadko natomiast powołuje się na wcześniejsze opracowania (warto zaznaczyć powierzchowną polemikę we wstępie z paroma pracami amerykańskimi i zachodnioeuropejskimi).

A. S.